

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΝΟΜΟΙ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

(7 - 8 Μαΐου 2001)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Εμμ. Μικρογιαννάκης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2003

Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΩΝ ΝΟΜΩΝ

Νέστωρ Ε. Κουράκης

Καθηγητής στη Νομική Σχολή Παν/μίου Αθηνών
Τομέας Ποινικών Επιστημών

Οι *Νόμοι* του Πλάτωνος είναι ίσως ένα από τα περισσότερα αμφιλεγόμενα και γι' αυτό επικρινόμενα πλατωνικά έργα. Οι επικρίσεις αυτές εστιάζονται κυρίως σε τρία σημεία:

(α) Ότι οι *αναπτύξεις του έργου είναι συχνά μονότονες*. Οι γνώμες δηλ. του Αθηναίου, που στο πρόσωπό του πολλοί αναγνωρίζουν τον Πλάτωνα, παρουσιάζονται στους δύο άλλους συνομιλητές του ως *κατακτημένη αλήθεια*, και γίνονται συνήθως δεκτές από αυτούς χωρίς ουσιαστικές αντιρρήσεις, έτσι ώστε ο «διάλογος» αυτός να χάνει τελικά ένα μεγάλο μέρος από το νεύρο και τη ζωντάνια του.

(β) Επίσης, ότι η *δομή του έργου εμφανίζει προβλήματα*, διότι η κατανομή της ύλης του σε δώδεκα βιβλία, όπως έγινε από τον μαθητή του Πλάτωνος Φίλιππο τον Οπούντιο, μετά τον θάνατο του διδασκάλου του, (πρβλ. *Διογ. Λαερτίου*, Βίοι, III [Πλάτων], 37), δεν βοηθεί ιδιαίτερα στην παρακολούθηση του ειρμού και στην κατανόηση των λογικών ενοτήτων αυτού του έργου. Ίσως μάλιστα από την άποψη αυτή να είναι κατά πολύ επιτυχέστερη η ταξινόμηση των περιεχομένων σε κεφάλαια από νεότερους ερμηνευτές του έργου, όπως ιδίως από τον *Trevor J. Saunders*¹.

(γ) Τέλος, ότι και το *ύφος του έργου είναι πολλές φορές «βαρύ» και περίπλοκο*, χωρίς τη γνώριμη λογοτεχνική δύναμη και χάρη παλαιότερων πλατωνικών διαλόγων².

1. Plato, *The Laws*, translated with an introduction by *Trevor J. Saunders*, Middlesex: Penguin, 1970, σελ. 5 εξ.

2. Πρβλ. R.G. Bury, *Introduction, εις Plato's Laws*, London/Cambridge, The Loeb Classical Library, εκδ. Heinemann, 1967, σελ. VII ε.ξ. και από γενικότερη σκοπιά: U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Platon. Sein Leben und seine Werke*, Berlin: Weidmann, 1959⁵

Οι παραπάνω επικρίσεις είναι όμως συναφείς με τη μορφή και τον τρόπο παρουσίασης του έργου, επομένως έχουν πολλά περιθώρια βελτίωσης μέσα από μια γλαφυρή, καλοδουλεμένη και εύστοχα δομημένη απόδοση του έργου σε σύγχρονη μορφή, αν και αυτό οπωσδήποτε δεν είναι εύκολο, αφού απαιτεί εδραίες γνώσεις τόσο σε φιλολογικό όσο και σε νομικό επίπεδο. Εξάλλου, οι τυχόν μορφολογικές αυτές ατέλειες εξηγούνται (και συγχωρούνται, έως ένα βαθμό) από τη γεροντική ηλικία στην οποία ο Πλάτων εκπόνησε αυτό το έργο (υπολογίζεται ότι το συνέγραψε μετά το 360 π.Χ., δηλ. σε ηλικία 69 ετών και έως το θάνατό του, 12 χρόνια αργότερα) και, συνακόλουθα, από τον περιορισμένο χρόνο που ο Πλάτων ένοιωθε να έχει στη διάθεσή του για να το ολοκληρώσει έστο και κατά περιεχόμενο μόνο, χωρίς δηλ. πλήρη επεξεργασία του ύφους.

Πιστεύω όμως ότι εάν προχωρήσει κανείς πίσω και πέρα από τη μορφή των *Νόμων*, προς το περιεχόμενό τους, τότε οι αμφισβητήσεις και οι επικρίσεις για το έργο αυτό (π.χ. του τύπου «Οι *Νόμοι* ... είναι φανερόν αποτέλεσμα γεροντικής παρακρούσεως», όπως παρεμπιπτόντως αναφέρει ο Ε. Λιακάκος³), αρχίζουν να φαίνονται (ακατ)ανόητες. Και τούτο διότι από μια απλή ανάγνωση του έργου προκύπτει πως οι *Νόμοι* αποτελούν το καταστάλαγμα της πλατωνικής σκέψης και παράλληλα τη *συμπύκνωση* όλων των επώδυνων πολιτικών εμπειριών που ο Πλάτων εβίωσε στην πολύπλευρη ζωή του, κυρίως κατά την προσπάθειά του να εγκαθιδρύσει στις Συρακούσες της Σικελίας ένα άρτιο κατά τη γνώμη του πολίτευμα⁴.

Ειδικότερα ο Πλάτων, θέτοντας και πάλι ως βάση των αναπτύξεών του ορισμένες θεμελιώδεις φιλοσοφικές του αντιλήψεις, με κεντρικό ά-

[1917¹], σελ. 517 ε.ξ. Ως προς τις υπάρχουσες μεταγλωττίσεις των *Νόμων* στα νεοελληνικά, σημαντικότερες, κατά τη γνώμη μου, είναι εκείνες από τον Νικ. Σ. Φίλιππα με προλεγόμενα Κ.Δ. Γεωργούλη, Αθήναι: Πάπυρος, 1963-1966, έως το Ζ' βιβλίο, σε δημοτική και, ακόμη, από τον Κυρ. Ζάμπα, Αθήναι: Φέξης 1911 [και ανατ. 1969;] σε καθαρεύουσα, τ. Α'-Ε', από τον Γιάννη Κουχτσόγλου, Αθήναι: Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων [1966;] σε δημοτική, από ομάδα φιλολόγων (χωρίς άλλα στοιχεία) των εκδόσεων «Κάκτος», 6 τόμοι (Αθήνα, 1992) σε δημοτική γλώσσα, και από τον Βασίλη Μοσκόβη, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1988 σε δημοτική γλώσσα, με Προλεγόμενα Ν.Ε. Κουράκη. Η παρούσα εργασία αποτελεί, ακριβώς, μία εμπλουτισμένη και επικαιροποιημένη μορφή αυτών των «Προλεγόμενων».

3. Ε. Λιακάκος, *Ανθολόγιον Στοβαίου*, Αθήναι: Ι. Ζαχαρόπουλος, 1940, σελ. 124 σημ. 1.

4. Βλ. σχετ. Leisegang, στην *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart: Druckenmüller, 40. Halbband, 1950, στήλη 2513.

ξονα την ιδέα ότι κυριαρχική θέση στην ανθρώπινη ζωή έχουν ο νους (Νόμοι IB' 963a ε.ξ.), ο θεϊκός παράγοντας (Δ' 713e), τα ψυχικά αγαθά (φρόνησις, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ανδρεία: Α' 631 b επ.) και το κοινό συμφέρον (Δ' 715 b)', αναπτύσσει στο τελευταίο του αυτό έργο όχι πλέον τις βασικές αρχές ενός ιδεατού προτύπου κοινωνίας για τέλειους ανθρώπους, όπως αποπειράθηκε να κάνει στην Πολιτεία του (βλ. ιδίως Πολ. Ε' 471e εξ.), αλλά τις πρακτικά εφαρμόσιμες αρχές μιας κοινωνίας συνηθισμένων ανθρώπων, με όλες τις ατέλειες που οι άνθρωποι αυτοί εμφανίζουν στο να αντιλαμβάνονται και να πραγματώνουν τα ωφέλιμα γι' αυτούς (Θ' 857a, Δ' 714a, Ε' 732e, Θ' 874e - 875d). Γι' αυτό και ο Πλάτων στους Νόμους του, μολονότι συνεχίζει να έχει αμείωτη -όπως φαίνεται- τη διάθεσή του για αναμόρφωση του κόσμου', όμως υποστηρίζει γνώμες που ρητά διαφοροποιούνται από εκείνες της Πολιτείας. Υπερασπίζεται, έτσι, μεταξύ άλλων, την ιδέα ότι θα πρέπει να εισαχθεί στην πόλη των Νόμων η κατ' ισομοιρία διανομή της γης (Ε' 739c επ.) (αντί για την ουτοπική κοινοκτημοσύνη της Πολιτείας), καθώς και την ιδέα ότι θα πρέπει στην πόλη των Νόμων να γίνει δεκτή η υιοθέτηση ενός πλήρους νομοθετικού συστήματος, που θα καλείται να συμπληρώνει με την πειθώ, άλλα όταν χρειάζεται και με τον καταναγκασμό, το ηθικοποιητικό έργο της παιδείας (I' 885e, I' 890c)' (αντί για μια κοινωνία με ελάχιστους νόμους και πολλούς ενάρετους πολίτες, διαπαιδαγούμενους από τους άρχοντες-φιλοσόφους τους στην αρετή, όπως ήταν το όραμα του Πλάτωνα στην Πολιτεία του (Πολ. Δ' 423e)).

Από την άποψη αυτή οι Νόμοι βρίσκονται κοντύτερα από την Πολιτεία στην ανθρώπινη πραγματικότητα και αποτελούν κατά κάποιο τρόπο τη συγκεκριμενοποίηση και θεσμική προσαρμογή βασικών φιλοσοφικών

5. Πρβλ. Herwig Görgemanns, *Beiträge zur Interpretation von Platons Nomoi*, München: Beck, 1960, σελ. 111 επ.

6. Marcel Piérart, *Platon et la Cité grecque, Théorie et réalité dans la Constitution des «Lois»*, Bruxelles: Palais des Académies, 1973, σελ. VII επ. και Joseph M. Bryant, *Moral Codes and Social Structure in Ancient Greece*, Albany (U.S.A.): State University of New York Press, 1996, ιδίως σελ. 289 επ.

7. Gregory Vlastos, *Πλατωνικές Μελέτες*, μτφρ. Ιορδ. Αρζόγλου, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1994, σελ. 311.

8. Ν.Ε. Κουράκη, Ποινικό Δίκαιο και Ουτοπία, εις: *Η Ουτοπία*. Πρακτικά του 6^{ου} Διεθνούς Ανθρωπιστικού Συμποσίου 1984, Αθήνα: Ελλ. Ανθρωπιστική Εταιρεία, 1986, σελ. 151-160: 152· πρβλ. Ευαγγελίας Μαραγγιανού-Δερμούση, *Πλατωνικά Θέματα*, Αθήνα: Καρδαμίτσας, 1994, σελ. 147.

αρχών του Πλάτωνα στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου. Ωστόσο και στο τελευταίο του αυτό έργο ο Πλάτων δεν απομακρύνεται από τον διαπαιδαγωγικό χαρακτήρα των υπόλοιπων έργων του. Πέρα από τις νομικές ρυθμίσεις, εκείνο που τον ενδιαφέρει περισσότερο είναι οι ηθικές-φιλοσοφικές αρχές τις οποίες οι ρυθμίσεις αυτές αποκρυσταλλώνουν, η αιτιολογία δηλ. των διατάξεων και η συμβολή τους στην κατεύθυνση μιας μεταρρύθμισης της τότε κοινωνικής τάξης, κυρίως μέσω της ορθής ανατροφής και διαπαιδαγώγησης των πολιτών (Ζ' 823a, Α' 643e) ή, κατ' άλλη έκφραση, μέσω της «αρετοπλασίας». Επομένως, το περιεχόμενο και οι σκοποί των Νόμων είναι ευρύτεροι από τη σύγχρονη έννοια του όρου «νόμος», αφού, άλλωστε, στην αρχαιότητα ο όρος αυτός σήμαινε όχι μόνο τη νομική ρύθμιση, αλλ' ακόμη (κατά περίπτωση) το έθιμο, τον θρησκευτικό κανόνα, την ηθική υποχρέωση ή και τη φυσική τάξη των πραγμάτων⁹.

Για τους ίδιους λόγους, οι Νόμοι δεν φαίνονται ν' αποτελούν απλό απάνθισμα διατάξεων από τις τότε ισχύουσες νομοθεσίες, κυρίως του αττικού και του κρητικού δικαίου της Γόρτυνας¹⁰, ούτε πολύ περισσότερο ένα συνονθύλευμα εγκατεσπαρμένων ιδεών χωρίς ειρμό και συνοχή μεταξύ τους, όπως υποστήριζαν παλαιότερα ορισμένοι μελετητές, αλλά μάλλον ένα αυτοδύναμο και κατά το δυνατόν ολοκληρωμένο πρόγραμμα νομοθετικών και ηθικοπολιτικών μεταρρυθμίσεων, κάπως ατελέστερο, πάντως,

9. Κ.Ι. Δεσποτόπουλου, *Πολιτική Φιλοσοφία του Πλάτωνος*, Αθήνα: Σεφερλής, 1957, σελ. 39.

10. L. Gernet, *Introduction εις Platon Les Lois*, Collection G. Budé [Platon, Oeuvres complètes, τ. XI], Paris: Les belles lettres, 1951, σελ. XCIV· πρβλ. Er. Wolf, *Griechisches Rechtsdenken*, τ. IV. 2 [Platon, Dialoge der mittleren und späteren Zeit, Briefe], Frankfurt a.M.: Klostermann, 1970, σελ. 198-199 και Peter Siewert στην *Der Neue Pauly Encyclopädie der Antike*, Band 8, Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler, 2000, 982 επ.

11. Πρβλ. Ανδρ. Παναγόπουλου, *Πλάτων και Κρήτη*, Αθήνα: 1981¹ (ανατύπ. 1995 από τις εκδ. Αίολος), σελ. 24, σημ. 2 και 3, όπου και περαιτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές. Για μία λεπτομερή συσχέτιση των πλατωνικών νομοθετικών ρυθμίσεων στους Νόμους με εκείνες που ίσχυαν αντίστοιχα στο Αθηναϊκό Δίκαιο και σε άλλες έννομες τάξεις εκείνης της εποχής βλ. και: Trevor J. Saunders, *Plato's Penal Code. Tradition, Controversy and Reform in Greek Penology*, Oxford: Clarendon Press, 1991 (επανέκδ. 1994), ι-δίδως σελ. 212 επ. και Eberhard Ruschenbusch, *Ein altgriechisches Gesetzbuch aus dem Kontext von Platons Gesetzen*, München: tuduv, 2001, σελ. 15 επ.· βλ. επίσης και την παλαιότερη μονογραφία του J. Schulte, *Quomodo Plato in Legibus publica Atheniensium instituta respexerit*, Diss. Münster 1907, όπου γίνεται σύγκριση των πλατωνικών Νόμων με αντίστοιχες νομικές ρυθμίσεις του αττικού δικαίου.

προς το τέλος του και βασιζόμενο συχνά -όπως ομολογείται ευθέως στους *Νόμους*- σε συγκριτικές παρατηρήσεις από αντίστοιχες νομικές ρυθμίσεις της εποχής του συγγραφέα (Γ' 702c-d¹²).

Ο χώρος εδώ ασφαλώς δεν επαρκεί για να επιμείνω ιδιαίτερα στις ειδικότερες θέσεις και προτάσεις που αναπτύσσει ο Πλάτων ως προς κεντρικά ζητήματα του έργου του, όπως η παιδεία, ο νόμος και το έγκλημα, τα πολιτεύματα και τα πολιτικά συστήματα, η πολυτέλεια και τα ψυχικά αγαθά. Ωστόσο θεωρώ χρήσιμο να εξάρω εδώ επιγραμματικά ορισμένες αρχές του, που μολονότι εν μέρει διατυπώθηκαν και σε προηγούμενα πλατωνικά έργα, αποτελούν όμως, κατά τη γνώμη μου, ιδέες πρωταρχικής σημασίας για κάθε σκεπτόμενο σύγχρονο άνθρωπο, και ιδίως για όσους ασχολούνται με τη νομική επιστήμη:

- Πρώτον, ότι η επιβολή των νόμων πρέπει να επιχειρείται προ πάντων με την πειθώ του νου¹³ και τη διαπαιδαγώγηση, όχι με τον καταναγκασμό - γι' αυτό και ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται από τον Πλάτωνα, όπως αναφέρθηκε ήδη, στην αιτιολόγηση των νόμων με προοίμια ή άλλες παρόμοιες σκέψεις (Δ' 720a εξ.¹⁴).
- Δεύτερον, ότι οι νόμοι πρέπει ν' ασχολούνται κυρίως με τα σπουδαιότερα ζητήματα, ότι οι λεπτομέρειές τους πρέπει να καθορίζονται σταδιακά με την πρακτική εφαρμογή των νόμων (ΣΤ', 722a, Η' 843e) και ότι συνάμα είναι αναγκαίο ν' αποφεύγεται η αοριστία (ΙΑ' 916e).
- Τρίτον, οι νόμοι πρέπει να έχουν ως σκοπό το κοινό καλό («τό κοινή συμφέρον») και όχι μόνο τα συμφέροντα ενός μέρους των πολιτών (714c - 715d, 875a), ως καλύτεροι, δε, νόμοι θεωρούνται εκείνοι που συμβάλλουν κατά το δυνατόν περισσότερο στην ενότητα της πόλεως («...και κατά δύναμιν οὔτινες νόμοι μίαν ὄτι μάλιστα πόλιν ἀπεργάζονται...») (Ε' 739c-e¹⁵).

12. Πρβλ. W. Knoch, *Die Strafbestimmungen in Platons Nomoi*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960, σελ. 17, 23 εξ.

13. Κατά την ωραία διατύπωση του Καθηγ. Εμμ. Μικρογιαννάκη, Διαρθρωτικά Θέματα της «Κρητικής Πολιτείας» / «Νόμων» του Πλάτωνος, Α' Τόμος Πεπραγμένων του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, 1976, Αθήνα, 1980, 341-351: 350, «Ο νους (κατά την πλατωνική αντίληψη) νέμει νόμους και, θα λέγαμε, «απαρρίσκει», δηλ. διευθύνει τα πάντα».

14. Πρβλ. R. Dareste, *La science du Droit en Grèce, Platon, Aristote, Théophraste*, Paris 1893, σελ. 33-34, όπου γίνεται μνεία αντίστοιχων προγενέστερων τάσεων για χρησιμοποίηση της πειθούς και των προοιμίων στην εμπέδωση νομοθετικών ρυθμίσεων.

15. Πρβλ. Glenn R. Morrow, *Plato's Cretan City. A Historical Interpretation of the*

- Τέταρτον, ότι οι νόμοι ως όργανο διαπαιδαγώγησης και ως θεσμικό πλαίσιο βασικών (μόνο) κατευθύνσεων για μια σταθερή ψυχική διάθεση των πολιτών (Ζ' 803a-b), δεν πρέπει να μεταβάλλονται συχνά (ΣΤ' 772c-d, Η' 846c, ΙΒ' 957 b)¹⁶, αφού, άλλωστε τη βάση τους είναι απαραίτητο να αποτελούν οι πατροπαράδοτοι άγραφοι νόμοι (Ζ' 793a και Δ' 713e εξ.)¹⁷.
- Πέμπτον, ότι η διαπαιδαγωγική λειτουργία των νόμων μπορεί πράγματι να φέρει θετικά αποτελέσματα στη ζωή των πολιτών, διότι οι άνθρωποι από τη φύση τους δεν είναι κακοί (Ε' 731c).
- Και έκτον, ότι ακόμη και οι φαύλοι ή εγκληματίες μπορούν στις περισσότερες περιπτώσεις να θεραπευθούν από την κακία και να βελτιωθούν μέσω του ποινικού κολασμού (Θ' 854 d-e, ΙΑ' 934a εξ.)¹⁸.

Επομένως από την άποψη της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, οι *Νόμοι* του Πλάτωνος πιστεύω ότι εξακολουθούν να είναι ακόμη και σήμερα επίκαιροι και να προσφέρουν χρήσιμα διδάγματα στον σύγχρονο νομοθέτη, στους εφαρμοστές του ποινικού δικαίου, αλλά και σε κάθε μορφωμένο άνθρωπο. Ως απόσταγμα αυτών των διδαγμάτων θα μπορούσε κανείς να επισημάνει -με σύγχρονη φρασεολογία- το όραμα ενός συνόλου ποινικών διατάξεων οι οποίες: *Στηρίζονται σε διαχρονικές αρχές και αξίες, είναι, επομένως, θεμελιωμένες στον ορθό λόγο και τις κοινωνικές ανάγκες, έχουν γενική αναγνώριση, διαπνέονται πρωτίστως από παιδαγωγικό χαρακτήρα, αποβλέπουν στην κοινωνική επανένταξη των παραβατών και αντιθέτως δεν έχουν χαρακτήρα περιστασιακό, άσκοπα λεπτομερειακό, «φωτογραφικό» (ad hoc) ή, γενικότερα, εξυπηρετικό μεμονωμένων συμφερόντων.*

Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι πέρα από το γενικό αυτό κατευθυντήριο όραμα, και σε επί μέρους ειδικότερα ποινικά θέματα οι *Νόμοι* του

Laws, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1960 (επανέκδ. 1993), σελ. 561 εξ.

16. Πρβλ. Β. Jowett, *The Dialogues of Plato*, τ. IV (Laws), Oxford: Clarendon Press, 1964⁴, σελ. 14.

17. Jacqueline de Romilly, *Ο Νόμος στην Ελληνική Σκέψη από τις απαρχές στον Αριστοτέλη*, Αθήνα: Το Άστυ, 1995, σελ. 178 εξ.

18. Για τα είδη του ποινικού κολασμού βλ. ιδίως J. Triantaphyllopoulos, *Das Rechtsdenken der Griechen*, München: Beck, 1985, σελ. 247 εξ.· Ν.Ε. Κουράκη, *Ποινική Καταστολή*, Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας, 1997³, §50, σελ. 42 εξ.· L. Gernet, *Le droit pénal de la Grèce ancienne*, εις: Collection de l'École Française de Rome - 79, Du châtement dans la cité [Table ronde, 9-11 Novembre 1982], Palais Farnèse, 1984, σελ. 9-35: 27 εξ.

Πλάτωνος παρουσιάζουν και σήμερα ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Περιέχουν, έτσι, λεπτομερείς νομοθετικές προτάσεις για αδικήματα κατά του προσώπου (βιβλίο Θ'), κατά των θεών και της θρησκείας (βιβλίο Ι'), κατά της περιουσίας (βιβλίο ΙΑ') και κατά της πολιτείας (βιβλίο ΙΒ'), δηλαδή μορφές εγκληματικής συμπεριφοράς που καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος θεματολογίας και των σύγχρονων ποινικών κωδίκων. Συνεπώς οι πλατωνικές αυτές ρυθμίσεις, παρά τον προσανατολισμό τους σε δομές αγροτικής κοινωνίας, παρέχουν στον σύγχρονο νομοθέτη αρκετά ερεθίσματα για προσεγγίσεις πέρα από την «πεπατημένη» των άλλων σύγχρονων νομοθεσιών. Μάλιστα, ένας σημαντικός στο είδος του γερμανός επιστήμονας, ο Eberhard Ruschenbusch, ομότ. Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Φραγκφούρτης, εξέδωσε πρόσφατα μια σύντομη αλλά περιεκτική μελέτη με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Ένας αρχαιοελληνικός κώδικας μέσα από τα συμφραζόμενα των *Νόμων* του Πλάτωνος»¹⁹. Στη μελέτη αυτή επιχειρείται η καταγραφή, μέσα σε 69 «άρθρα», των περικοπών εκείνων που θα μπορούσαν ν' ανταποκριθούν στην ιδέα ενός «Κώδικα Νόμων», εφαρμόσιμου στην πλατωνική πόλη των *Νόμων*²⁰.

19. "Ein altgriechisches Gesetzbuch aus dem Kontext von Platons Gesetzen", München, Tuduv, 2001

20. Προς διευκόλυνση των αναγνωστών παρατίθενται στη συνέχεια οι ακριβείς ενδείξεις από τις περικοπές των *Νόμων* που συγκροτούν τα αντίστοιχα «άρθρα» αυτού του «Κώδικα Νόμων»: 1: 843b, 2: 843c, 3: 843d, 4: 843d, 5: 843e, 6: 843e, 7: 844a, 8: 844a, 9: 844c, 10: 845e, 11: 845e, 12: 847b, 13: 854d, 14: 856b, 15: 856e, 16: 857a, 17: 857b, 18: 865a, 19: 865b, 20: 865b, 21: 871a, 22: 872a, 23: 873d, 24: 874b, 25: 876e, 26: 880b, 27: 881b, 28: 882a, 29: 907d, 30: 914b, 31α: 914c, 31β: 915c, 32: 914e, 33: 916a, 34: 920d, 35: 774e, 36: 742c, 37: 923c, 38: 924e, 39: 928b, 40: 929a, 41: 929d, 42: 929e, 43: 930d, 44: 932a, 45: 933c, 46: 933e, 47: 934e, 48: 936c, 49: 936e, 50: 936e, 51: 937a, 52: 937c, 53: 938a, 54: 941a, 55: 941c, 56: 943a, 57: 943d, 58: 944e, 59: 953e, 60: 954a, 61: 954c, 62: 954e, 63: 955b, 64: 955b, 65: 955d, 66: 744c, 67: 958e, 68: 960d (προφανώς σε ορισμένα από τα εδώ μνημονεύόμενα χωρία των νόμων εμπεριέχονται περισσότερα από ένα «άρθρα»).

Με την ευκαιρία, θα ήθελα να εκφράσω και από τη θέση αυτή τις ευχαριστίες μου προς τη συνάδελφό μου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Καθηγήτρια στην Ιστορία του Δικαίου κ. *Ιουλία Βελισσαροπούλου-Καράκωστα*, η οποία είχε την καλοσύνη να θέσει υπόψη μου την ως άνω ενδιαφέρουσα μελέτη του Καθηγητή Ruschenbusch.